

ÇANAKKALE TÜRKÜSÜ

Doç. Dr. Eray CÖMERT

Çanakkale Türküsü, Çanakkale Savaşları'nı konu alan musiki eserlerinden biridir. Anadolu'nun yanı sıra eski Osmanlı toprağı ülke ve şehirlerde eserin ezgi ve güfte varyantları tespit edilmiştir. Bunlardan en popüler olanı Kastamonu varyantıdır ve Ankara Devlet Konservatuarı adına halk musikisi derleme çalışmaları yürüten Muzaffer Sarısözen, Halil Bedi Yönetken ve Rıza Yetişen'den oluşan bir heyet tarafından Kastamonulu Âşık İhsan Ozanoğlu'nun sesinden 14 Temmuz 1948 tarihinde derlenmiştir. Muzaffer Sarısözen'in Ankara Radyosu'nda şeflik görevini yürüttüğü Yurttan Sesler Topluluğu'nun repertuarına dahil edilen eser, ilerleyen yıllarda TRT Müzik Dairesi Yayınları Türk Halk Müziği Repertuarı'na 461 sıra numarasıyla ve "Çanakkale İçinde" başlığıyla kaydedilmiş ve radyo-televizyon programları aracılığıyla ülke çapında tanınır hale gelmiştir.

Bununla birlikte, Çanakkale Türküsü ile ilgili araştırmalarda, eserin Çanakkale Savaşları'nın hemen öncesinde bilindiğine dair bilgilere rastlanmıştır. Sözgelimi, Seyfullah Nutku tarafından kaleme alınan 29 Eylül 1914 tarihli bir mektupta, harbe hazırlık yapan askerlerin Çanakkale sokaklarında bu eseri seslendirerek yürüdükleri ifade edilmektedir. Ayrıca, savaş dönemine ilişkin yazılı kaynaklar içerisinde, eserin Ankara Devlet Konservatuarı derlemesinde tespit edilen güfte ve melodisiyle benzerlikleri bulunan nota ve güfte metinlerine de tesadüf edilmektedir. Bu kaynaklar, Çanakkale Savaşları sonrasında eserin musiki çevrelerce benimsenerek icra edildiğini, bu dönem içerisinde güfte varyantlarının ortaya çıktığını ve halk arasında yaygınlaşarak zamanla anonimleştiğini ortaya koymaktadır.

Ankara Devlet Konservatuarı Derleme Heyeti tarafından Kastamonu'da tespit edilen Çanakkale Türküsü varyantıyla melodik açıdan benzerlik gösteren tarihî kaynakların başında, Osmanlı döneminin ünlü nota yayıncılarından Şamlı Selim'in

Risâle-i Musikiyye yahud Musiki Gazetesi ismiyle piyasaya sunduğu yayının 13. sayısında yer alan "Çanakkale Marşı" başlıklı nota gelmektedir. 1915-16 (R. 1331) yılında yayımlanan notanın üzerinde eserin "Kemânî Kevser Hanım" tarafından bestelendiği yazılıdır. Bu nota, eserin bestekârı hakkında bilgi veren tek kaynak olma özelliğini günümüzde de sürdürmektedir. Eserin bu notadaki güftesi bilinen diğer varyantlardan farklı olarak *Edirne'den çıktım başım selâmet* sözleriyle başlamaktadır ve on üç beyitten meydana gelmektedir.

Aynı döneme ilişkin kaynaklar arasında yer alan ve Destancı Eyüplü Mustafa Şükrü Efendi tarafından "Çanak Kale Şarkısı" başlığıyla yayımlanan destan da Çanakkale Türküsünün güftesi ile ilişkilendirilebilen on dört beyti günümüze taşımaktadır. *Çanak Kalesi'ne vardım selâmet* sözleriyle başlayan destan, güfte varyantlarının tanımlanabilmesi açısından büyük öneme sahiptir. Bununla birlikte, eserin Çanakkale Savaşları'ndan sonraki yıllarda derlenen melodi ve güfte metinlerine, Osmanlı ordusunda görevli Alman subayların yayınlarında da tesadüf edilmektedir. Karl Hadank'ın 1919'da ve Willi Heffening'in 1923 yılında yayımladığı notalar, ihtiva ettikleri melodi ve güfte metinleri nedeniyle Çanakkale Türküsünün anonimleşme sürecine tanıklık eden ve tarihî kıymeti bulunan birer belge niteliğindedir.

1930'lu yıllardan itibaren Mahmut Ragıp Gazimihal, Mustafa Salman, Bedri Akalın, Ahmet Caferoğlu, Necati Balaşoğlu, Naki Tezel, Muzaffer Sarısözen, Seyit Küçükbezirci, Etem Ruhi Üngör, Tacida Hafız, Ghizela Suliteanu, Suphi Saatçi, Fevzi M. Aliyev, Dieter Christensen, Mehmet Ali Ekrem gibi müzik, folklor ve edebiyat araştırmacılarının *Adakale, Çanakkale, Çorlu, Denizli, Dobruca, Grnşişte, Hacıyusuflar* (Yenice-Çanakkale), *İstanbul, Kastamonu, Kastoria, Kerkük, Kırcaali, Kırım, Konya, Muş, Prizren, Rodop, Selânik, Siatista, Yenibedir* (Lüleburgaz-Kırklareli), *Yeniköy* (Gelibolu-Çanakkale) gibi coğrafi alanlarda derlediği ezgi ve güfte varyantları, eserin Anadolu'nun yanı sıra eski Osmanlı toprağı ülke ve şehirlerdeki yaygınlığını ortaya koymaktadır.

Çanakkale Türküsünün ezgi ve güftesini günümüze taşıyan kaynaklar arasında notalardan farklı olarak ses kayıtları da önemli bir yere sahiptir. Takriben 1920’li yıllardan itibaren piyasaya sunulan taş plaklarda eserin melodi çatısı muhafaza edilerek, benzer ya da farklı beyitlerden oluşan güftelerle profesyonel sanatkârlar tarafından icra edildiği ve bu yolla müzik endüstrisine dahil olduğu anlaşılmaktadır. Sözgelimi, Osmanlı döneminde yayımlanan taş plaklar arasında, Hanende İbrahim Efendi’nin *Orfeon Record* tarafından yayımlanan *Uşşak Türkü Çanakkale* isimli plağı yer almaktadır ve plakta eserin *Çanakkale içinde vurdular beni* sözleriyle başlayan güfteyle seslendirildiği görülmektedir. Ayrıca, Marika Papagika’nın *Columbia* plak firması tarafından 1923 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde yayımlanan taş plağında eser *Plevne’den çıktım aklım selâmet* sözleriyle başlayan güfte ile icra edilmektedir.

Çanakkale Türküsünü müzikal üslup ve güfte farklılıklarıyla günümüze ulaştıran bu plaklar, eserin günümüze kadar tespit edilebilen en eski ses kayıtlarını ihtiva etmektedir. Ayrıca, 1930’lu yıllardan itibaren çeşitli sanatkârlar tarafından Türkçe güfteyle seslendirilen Çanakkale Türküsü plaklarının da farklı firmalar tarafından satışa sunulduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, 1930’lu yıllardan itibaren Amerika Birleşik Devletleri, Yunanistan gibi ülkelerde satışa sunulan kimi plaklarda, Çanakkale Türküsüne özgü melodinin Yunanca güftelerle seslendirildiği eserlere tesadüf edilmektedir.

Yunanca güfteli plaklar arasında Andonios Dalgas, Rita Abatzi, Roza Eskenazi gibi sanatçıların icra ettiği *Katinaki mu yia sena* ve *Amalia Vaka*’nın seslendirdiği *Ston polemo tha pame na polemisme* sözleriyle başlayan eserler yer almaktadır. Bu eserler, icra ve söyleyiş üslubu bakımından rebetiko tarzını yansıtmakla birlikte, güfte ezgilerinin kuruluşu ve seyir özellikleri bakımından Çanakkale Türküsüyle büyük benzerlik içindedir. Müzikal açıdan farklı bir üslupla icra edilen ve *Mesa ston Tsanakale* sözleriyle başlayan Yunanca güfteli bir diğer eser de, sonraki yıllarda yayımlanan longplay, kaset ve CD’lerde dinleyicileriyle buluşmuştur. Bununla

birlikte, *Katinaki mu yia sena* sözleriyle başlayan eserin güftesi, sevda uğruna öldürülen bir erkeğin ifadelerini içerirken, diğer eserlerin güfteleri savaş temalıdır. Özellikle *Mesa ston Tsanakale* sözleriyle başlayan eserin güftesi, Türkçe sözlü Çanakkale Türküsü metinlerinde görülen kimi beyitlerin çevirisi gibidir.

Gerek Amerika Birleşik Devletleri’nde gerekse Yunanistan ve Türkiye’de yayımlanan plaklarda, Çanakkale Türküsünün güfte melodisini oluşturan ezginin aranje edilerek enstrümantal bir şekilde seslendirildiği de görülmektedir. 1940’lı yıllarda Gus Gadinis, Nicolas Matthey gibi müzisyenlerin Amerika Birleşik Devletleri’nde kendi orkestraları eşliğinde doldurduğu plakların yanı sıra *Çanakkaleli Kardeşler* adlı bir müzik grubunun nispeten günümüze daha yakın tarihlerde oyun havası biçiminde seslendirerek Türkiye’de yayımladığı 45’lik bir plak da eserin enstrümantal olarak icra edildiği örnekler arasındadır. Bununla birlikte, Yunanistan’ın kuzeyinde yer alan Kastoria ve Siatista bölgelerinde eserin enstrümantal bir marş hüviyetiyle bando toplulukları tarafından icra edildiği bilinmektedir.

Çanakkale Türküsünün Türkçeden farklı dillerdeki güftelerle icra edildiği eserler arasında Yunancanın yanı sıra Makedonca, Arnavutça, Gorançe gibi Balkan dilleri de vardır. Örneğin Vaska Ilieva, Orce Stefkovski gibi müzisyenlerin seslendirdiği *Ne plachi majko ne zhalaj ako ti zaginam* sözleriyle başlayan eser Makedon bağımsızlığı üzerine söylenmiş Makedonca bir eserdir. *Çanakala mrena nisa prej Stanbollit* sözleriyle başlayan Arnavutça ve *Hey vo Çanakkale se koptisa kiyamet* mısrasıyla başlayan Gorançe eserlerin sözleri ise, anlam bakımından Türkçe güfteli varyantlarda görülen bazı beyitleri hatırlatmaktadır.

Bütün bu yazılı ve işitsel kaynaklar, eserin Kemânî Kevser Hanım tarafından bestelendiğini ve folklorik yayılma sürecinde bestekârının unutulduğunu, Anadolu başta olmak üzere eski Osmanlı toprağı memleketlerde de savaş döneminin bir hatırası olarak yaygınlık kazandığını ve farklı ağız, dil ve söyleyiş üsluplarıyla icra edilerek kültürel kimliklerin müzikal ifade tarzlarını bünyesine topladığını

göstermektedir. Bu kaynaklar ayrıca güfteyi meydana getiren beyit sayısının coğrafi alanlara ve kaynak kişilere göre değişiklik gösterdiğini, farklı beyitleri ya da başka temaları içeren güftelerin eklenmesiyle farklı ifade biçimlerinin ortaya çıktığını doğrulamaktadır. Dolayısıyla, coğrafi ve kültürel yayılıma bağlı müzikal ve edebî çeşitlilik, yalnızca yöresel/bölgesel aidiyete dayalı bir repertuvar tasnifini anlamsız kılarak, Çanakkale Türküsünün çok kültürlü bir musiki eseri olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Akalın, Bedri. *Köy Enstitülerinde Müzik Eğitimi Kılavuzu*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi. Köy Enstitüleri Yayınları, No. 1. 1945.
- Aliyev, Fevzi M. *Antologia Krımskoy Narodnoy Muziki (Kırım Halk Müzikasının Antologiası)*. Akmesdjit, Simferopol, 2001.
- Ankara Devlet Konservatuarı Derleme Heyeti. “Çanak kale”. Hacettepe Üniversitesi, 14 Temmuz 1948. Hacettepe Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. Derleme Fişi: Kastamonu 1948 68. <https://openaccess.hacettepe.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11655/31265/KASTAMONU%201948%2068.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Balaşoğlu, Necati. *Karadeniz Destan ve Deyişleri*. İstanbul: Sedat Basımevi, 1946.
- Caferoğlu, Ahmet. *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler/Van, Bitlis, Muş, Karaköse, Eskişehir, Bolu ve Zonguldak İlleri Ağızları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1951.
- Cömert, Eray. *Çanakkale Türküsü: Melodik Varyantlar Üzerine Analitik Bir İnceleme*. İstanbul: İTÜ TMDK Yayınları, 2015.
- Cömert, Eray. “Kültürlerarası Etkileşim Sürecinde Tarihi Kimliği ile Çanakkale Türküsü ve Varyantları Üzerine Analitik Bir Bakış”. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.
- “Çanakkale İçinde [Nota]”. TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Türk Halk Müziği Repertuarı No. 461, 1973. 461.
- Çanakkaleli Kardeşler. *Çanakkale İçinde Aynalı Çarşı (Oyun Havası)*. 45’lik Plak. İstanbul: Esin Plak, Katalog No. Y. İ. 174. t.y.
- Dalgas, Andonios. *Κατινακι μου για σενα [Katinaki mu yia sena]*. Taş Plak. Atina: His Master’s Voice, Katalog No. AO 2078. 1933 (?).
- Ekrem, Mehmet Ali. *Bülbül Sesi: Dobruca Türkleri Folklorundan Seçmeler*. Bükreş: Kriteron Kitabevi, 1981.
- Gus Gadinis Orkestrası. *Τσανακκαλε [Tsanakale]*. Taş Plak. ABD: Columbia, Katalog No. 7210-F. 1940.
- Güçlütürk, Taner. “Gora’da Çanakkale Türküsü Efsanesi”. BAL-TAM Türklük Bilgisi Dergisi. 2007, sayı: 6; 59-72.
- Hadank, Karl. “Jungtürkische Soldaten- und Volkslieder”. *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen zu Berlin*, 1919.
- Hafız, Tacida. “Prizren’de Türk Halk Türküleri ve Kaynakları”. Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı-1976. Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1977.
- Hanende İbrahim Efendi. *Uşşak Türkü Çanakkale*. Taş Plak. İstanbul: Orfeon Record, Katalog No. 12751. t.y.
- Heffening, Willi. “Türkische Volkslieder”. *Der Islam: Zeitschrift für Geschichte und Kultur des Islamischen Orients*, 1923, sayı: 23; 236-67.
- Kemânî Kevser Hanım. “Çanakkale Marşı”. İçinde Risale-i Musikiyye yahud Musiki Gazetesi. 13. bs, 3. İstanbul: Şamlı Selim, 1331 [1915/16].
- Kireçciyan, Bogos. *Çanakkale*. Taş Plak. USA: Balkan Phonograph Records, Katalog No. 4018-A. 1953 (?).
- Kösemihal, M. Ragıp. “Türk Tarihinin Ana Hatları Seri III No. 8/Türk Halk Müziklerinin Kökeni Meselesi”. *Musiki Mecmuası*. Aralık 1984, sayı: 407; 24-25.
- Kösemihal, M. Ragıp. *Türk Halk Müziklerinin Kökeni Meselesi*. İstanbul: Akşam Matbaası, 1935.
- Küçükbezirci, Seyit. *Issız Yuvalar/Konya Türküleri*. Konya: Umut Yayını, 1960.
- Morina, İrfan. “Çanakkale Türküsünün Arnavutça Söylenişi”. III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. sayı: 3; 66-161.
- Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi 22. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1987.
- Mustafa Şükrü (Eyüplü). “Çanakkale Şarkısı”. Necm-i İstikbâl Matbaası, 1915 (?).
- Nutku, Emrullah. *Çanakkale’nin Şanlı Tarihine Bir Bakış*. İstanbul: Özyurt Basımevi, 1975.
- Papagika, Marika. *Chanakale*. Taş Plak. USA: Columbia, Katalog No. E 5283. 1923.
- Reinhard, Kurt. *Türkische Musik*. Berlin: Museum für Völkerkunde, Neue Folge 4, Musikethnologische Abteilung (Ehemals Phonogramm-Archiv) 1, 1962.
- Saatçi, Suphi. *Kerkük’ten Derlenen Olay Türküleri*. İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları, 1993.
- Salman, Mustafa. *Öz Ses ve Zevk Kaynaklarımız*. Balıkesir: Balıkesir Halkevi, 1937.
- Sarisözen, Muzaffer. *Yurttan Sesler*. Ankara: Akın Matbaası, 1952.

Spottswood, Richard K. *Ethnic Music on Records: A Discography of Ethnic Recordings Produced in the United States, 1893 to 1942*. C. 3 (Eastern Europe). 7 c. Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 1990.

Suliteanu, Ghizela. "About the Method of Stylistic Stratification in the Study of Musical Folklore. Applying on the Turk Musical Folklore of S. R. Romania". *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri* içinde, 3:261-88. Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 22. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1987.

Tezel, Naki. "Kahramanlık Türküleri". *Radyo Mecmuası*. Mart 1949.

Üngör, Etem Ruhi. *Türk Marşları*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1965.

Vaka, Amalia. *Δοσε μου την ευχη σου [Dhose mou tin efh i sou]*. Taş Plak. New York: Metropolitan Phonograph Record Company, Katalog No. 162-B. 1946 (?).

Atf

Cömert, Eray. "Çanakkale Türküsü", Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), 2024.

Eray Cömert, "Çanakkale Türküsü", Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), İstanbul 2024.